

Johanna Kantola „Polityka równości płci w Unii Europejskiej”¹

Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, ss. 279

W 1957 roku z okazji podpisania Traktatów Rzymskich powstała fotografia przedstawiająca przywódców państw członkowskich Wspólnot Europejskich — białych mężczyzn w czarnych garniturach, jak zaznaczyła Johanna Kantola na wstępie swojej książki. W 2007 roku, w pięćdziesięciolecie podpisania Traktatów Rzymskich, przywódcy państw europejskich zebrali się w znacznie większej liczbie niż przed laty, żeby uczcić tę rocznicę. Jak zauważyła autorka, wśród tych przywódców, mimo upływu lat, rozszerzenia i ewolucji UE, znalazła się tylko jedna kobieta — niemiecka kanclerz Angela Merkel.

Problematyka *gender*, czyli płci w ujęciu społecznym i kulturowym (a nie biologicznym) nie jest poruszana często ze względu na jej wielowątkowość i interdyscyplinarność. Johanna Kantola podeszła do tematu w nowatorski sposób, analizując kolejno ujęcia równości płci w różnych perspektywach: społecznej, prywatnej — rodzinnej, w obszarze zarządzania, w kwestiach prawnych oraz kreowania polityki, zarówno na szczeblach krajowych, jak i w instytucjach unijnych. Autorka nie ogranicza się wyłącznie do problematyki równości płci, ale rozszerza ją niejednokrotnie do równości w ogóle, podkreślając przypadki, kiedy ma miejsce kumulowanie się nierówności w związku z tak zwaną dyskryminacją wielokrotną lub krzyżującymi się wymiarami nierówności.

Praca składa się z 10 rozdziałów. Konstrukcja pracy jest słabo czytelna, ponieważ brakuje jednoznacznego wstępu i zakończenia. Rolę wstępu pełni rozdział pierwszy, zatytułowany: *Płeć a Unia Europejska: wprowadzenie*, natomiast rolę zakończenia — rozdział dziesiąty pod tytułem: *Zakończenie*. Każdy z rozdziałów ponadto stanowi rodzaj odrębnego artykułu, z własnym wprowadzeniem i podsumowaniem (w formie podrozdziałów), a jednocześnie treści poszczególnych rozdziałów nawiązują do siebie. Autorka w związku z tym nie uniknęła powtórzeń i wielokrotnego omawiania tego samego zagadnienia w różnych rozdziałach, choć nierzadko z innej perspektywy.

W rozdziale pierwszym Johanna Kantola po krótkim wprowadzeniu przedstawia charakterystykę nierówności ze względu na płeć w Unii Europejskiej. Następnie omawia model genderowy UE, analizując kolejno jej polityki, odnoszące się (lub nie) do problemu równości płci, a także ukazuje rolę instytucji i aktorów: unijnych, krajowych oraz organizacji społeczeństwa obywatelskiego. W końcu przedstawia feministyczną ocenę polityki równości płci w UE, w której po raz pierwszy zwraca uwagę na prawa ekonomiczne i społeczne jako równie istotne prawa jednostki, zaznaczając, że drugie z nich są często pomijane w dyskursie. Według niej zaniepokojenie feministek budzi między innymi fakt, iż

powstaje „hierarchia nierówności” i praktyk dyskryminacyjnych², co przejawia się w zakresie dyrektyw antydyskryminacyjnych. Tu autorka przytacza opinię Annick Masselot na temat dyrektywy usługowej i jej zakazie dyskryminacji rasowej jako przykład hierarchizacji nierówności. Dopiero w ostatniej części rozdziału pierwszego Johanna Kantola przedstawia plan książki.

W rozdziale drugim, zatytułowanym *Historia polityki równości płci w UE*, autorka wprowadza do tematyki równościowej, analizując początki prawodawstwa równościowego, począwszy od Traktatów Rzymskich, przy czym włączenie artykułu 119 uważa za punkt wyjścia polityki genderowej. Kantola podjęła udaną próbę analizy kontekstu międzynarodowego i jego wpływu na podejmowanie decyzji przez „instytucje zdominowane przez mężczyzn”³ na przestrzeni lat. Artykuł 119 o równych wynagrodzeniach stał się w ten sposób podwaliną rozwoju polityki równości płci, choć po raz drugi autorka zwraca tu uwagę, że artykuł ten powstał wyłącznie „w wyniku prób uregulowania kwestii gospodarczych”, a nie dla sprawiedliwości społecznej, i w debatach nad nim interesy kobiet nie były podnoszone⁴. Johanna Kantola wskazuje również, że trudności z wprowadzeniem zmian i opór krajów członkowskich, a także brak realnej władzy Parlamentu Europejskiego sprawiły, że do końca lat 60. XX wieku artykuł 119 nie został zaimplementowany. Dalsze losy tego artykułu autorka opisuje, wskazując na intensyfikację polityki równościowej w latach 70., między innymi przytaczając precedensowe sprawy Defrenne 1 i Defrenne 2 rozpatrywane przez Europejski Trybunał Sprawiedliwości⁵ oraz losy kolejno pojawiających się dyrektyw równościowych. Lata 80. Kantola wskazuje jako okres zastoju w tworzeniu polityki równościowej, jednocześnie zaznaczając, że był to okres rzeczywistej implementacji przepisów z poprzedniej dekady

oraz czas, kiedy po raz pierwszy pojawiły się działania pozytywne, wywołujące kontrowersje i spory, z których niejeden zakończył się przed Europejskim Trybunałem Sprawiedliwości. Autorka w tym rozdziale przytacza również feministyczną krytykę procesów zachodzących w Unii Europejskiej, jako skoncentrowanych wokół zliberalizowanego rynku wewnętrznego i ważnej roli gospodarki.

W rozdziale trzecim — *Płeć a reprezentacja polityczna w UE* — Johanna Kantola analizuje wpływ reprezentacji politycznej kobiet na polityki równościowe, jednocześnie krytykując podejścia feministyczne, które komplikują debatę, przechodzą od problematyki kobiet do rozważań nad płcią kulturową, nie dostrzegając jednocześnie odmienności kobiet, które różnią się przynależnością rasową, etniczną, klasową, wiekiem, orientacją seksualną. Kantola zwraca uwagę, że ujęcie wszystkich tych doświadczeń w jedną kategorię „interesów kobiet” jest niemożliwe⁶. W tym samym rozdziale autorka analizuje reprezentację kobiet w Parlamencie Europejskim, w parlamentach krajowych, w instytucjach unijnych, a także w rządach państwa członkowskich, oceniając perspektywy jej zwiększenia oraz bariery, przywołując pojęcie „szklanych sufitów”.

Rozdział czwarty — *Proces kształtowania polityki, aktorzy i instytucje UE z perspektywy równości płci* — to próba znalezienia odpowiedzi na pytanie, jaki jest udział instytucji UE, polityków oraz organizacji pozarządowych w procesie kształtowania polityki równościowej. Autorka omawia tu metody kreowania polityki: wspólnotową, międzyrządową i koordynacji, przedstawia instytucje UE ds. kobiet i ich rolę w tym procesie oraz rodzaje organizacji pozarządowych, ich możliwości oraz udział w lobbingu na rzecz równości. Jako przykład udanego „formowania interesów ponadnarodowych” w Europejskim Lobby Kobiet (angielski skrót sto-

sowany w książce — E.W.L.) autorka podaje uwzględnienie perspektywy równości płci w Traktacie z Amsterdamu. Jedną z trudności, o których słusznie wspomniała, jest istnienie różnic pomiędzy środowiskami kobiet. Przykładem są tzw. aksamitne trójkąty składające się z kobiet zasiadających w KE i PE, ekspertek ds. kobiecych oraz przedstawicielek ruchów kobiecych i feministycznych.

Rozdział piąty, zatytułowany *Polityka równości płci w UE: godzenie życia zawodowego i rodzinnego*, jest kolejnym, w którym autorka zwraca uwagę na kwestie socjalne. Mowa w nim o dwóch głównych trendach w tej dziedzinie w Europie, z których pierwszy dotyczy uspołecznienia opieki i finansowania programów opiekuńczych, a drugi — prywatyzacji opieki. Johanna Kantola kategoryzuje również poszczególne państwa, przypisując je do jednego z trzech systemów (system opieki sprywatyzowanej, system familistyczny lub system opieki wartościowej). Koncentrując się na prawodawstwie równościowym i jego implementacji, autorka pomija jednak, wynikające ze stopnia ich zamożności, różnice pomiędzy państwami członkowskimi, natomiast analizując osobno tzw. nowe kraje członkowskie, całkowicie ignoruje ten problem i wskazuje na konserwatywny model rodziny oraz dominującą w tych krajach politykę, która nie służy równemu statusowi kobiet i mężczyzn.

Rozdział szósty — *Strategia gender mainstreaming w procesie kształtowania polityki UE* — daje odpowiedź na pytanie, jak problem równości jest traktowany przez poszczególne instytucje unijne, przy uwzględnieniu różnic pomiędzy nimi oraz ich stanowiskami w kwestii zastosowania strategii *gender mainstreaming*. Autorka twierdzi, że strategia, pomimo swojego potencjału, nie przyniosła znaczących zmian w prawodawstwie UE. Za winne tej sytuacji uznaje miękkie narzędzia polityczne, zastosowane w procesie imple-

mentacji zasady. W rozdziale tym również przytacza pojęcie „uprojektowanie równości płci”, wprowadzone przez Kristinę Brunillę, która zauważyła, że większość funduszy na ten cel była przeznaczona na krótkotrwałe projekty i działania, a nie na przykład na powołanie trwałych instytucji. W końcu Kantola dokonuje oceny wdrażania strategii *gender mainstreaming* w UE, krytykując przyjęcie jej integracyjnej formy, co zbiurokratyzowało proces, owocując — zdaniem autorki — wytwarzaniem tylko technokratycznej wiedzy. Wreszcie podkreśla, że oddziaływanie zasady jest wciąż bardzo ograniczone, zarówno w samych strukturach UE, jak i w państwach członkowskich.

W rozdziale siódmym — *Przemoc wobec kobiet w UE* — Johanna Kantola podnosi problem, który feministki zauważyły już w latach 90.: UE zaniedbywała problem prawa kobiet do nienaruszalności cielesnej, traktowany w naukach politycznych jako sprawa prywatna⁷. Przemoc wobec kobiet jest podejmowana w dwóch aspektach. Pierwszy z nich stanowi handel kobietami. Ten rozdział pracy Kantoli jest analizą prawodawstwa UE w zakresie ochrony kobiet, ofiar handlu ludźmi i międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, która łączona jest też z nielegalnymi migracjami do krajów Unii. Autorka podkreśla rolę NGO w procesie zarządzania problemem. Według niej organizacje społeczeństwa obywatelskiego nie tylko dostarczają wiedzy eksperckiej z tego zakresu, ale też często biorą na siebie zadanie niesienia pomocy ofiarom. Drugi aspekt przemocy wobec kobiet — przemoc domowa — został dostrzeżony już wcześniej i potraktowany przez instytucje wspólnotowe poważnie, ponieważ już w latach 80. powstały pierwsze dokumenty, jak raport Hedy D'Ancona na temat przemocy domowej. Kantola przedstawia również dwa ujęcia prawne prostytucji, opinie różnych środowisk feministycznych oraz problem braku

jednorodnego podejścia do spraw związanych z przemocą wobec kobiet w państwach członkowskich.

Rozdział ósmy zatytułowany jest „Przeciwdziałanie dyskryminacji wielokrotnej”: *pleć i krzyżujące się wymiary nierówności*. Autorka podnosi tu po raz kolejny problem „nierówności pomiędzy kobietami” i krytykuje podejście, które przez wiele lat utrzymywało jednowymiarowość polityk antidyskryminacyjnych i zakładało, że można ucierpieć z powodu tylko jednej dyskryminacji naraz. Tym samym ignorowane były problemy kobiet ze środowisk imigranckich, które często dyskryminowano ze względu na płeć, rasę i wyznanie jednocześnie. Kantola przytacza również termin „interseksjonalność”, czyli krzyżowanie się nierówności, wprowadzony do dyskursu przez feministki. Jednocześnie w tym rozdziale omawia próby oddzielnego zwalczania różnych wymiarów nierówności oraz pojawienie się nowej, „zintegrowanej agendy równościowej” w UE. Jako bodziec do rozwoju programu przeciwdziałania dyskryminacji wielokrotnej wskazuje wydanie w 2004 roku zielonej księgi *Równość i niedyskryminacja w rozszerzonej UE*. Następnie mówi o raporcie KE z 2007 roku, który nosi tytuł *Przeciwdziałając dyskryminacji wielokrotnej*, i zachęca państwa członkowskie do powołania krajowych instytucji równościowych. Autorka podsumowuje rozdział, chwaliąc UE za podejmowanie działań, ale wskazując jednocześnie, że „praktyce w tej dziedzinie wciąż daleko do ideału”.

Rozdział dziewiąty, pod tytułem *Płeć a europeizacja w rozszerzonej UE*, koncentruje się na różnicach i implementacji polityk równościowych w poszczególnych państwach członkowskich ze szczególnym uwzględnieniem podziału na „stare” i „nowe” kraje UE. Kantola omawia europeizację przez twarde prawo, przypominając, że implementacja standardów UE była dla nowych członków Unii warunkiem przystąpienia do wspólnoty. Następnie wskazuje

sukcesy i porażki europeizacji przez miękkie prawo. Autorka w tym rozdziale przytacza kwestie związane z tzw. dopasowaniem i niedopasowaniem, na które mają wpływ „krajowe czynniki pośredniczące”, czyli, jak twierdzi, niemal wszystkie krajowe uwarunkowania strukturalne oddziałujące na przebieg integracji europejskiej. Za Ulrike Liebert autorka wskazuje na charakter kulturowy, instytucjonalny, dyskursywny, formalne lub nieformalne instytucje, normy, struktury państwowe i obywatelskie, normy prawne⁸. Jednocześnie Kantola zauważa przejawy większej elastyczności w nowych państwach członkowskich, jeśli chodzi o implementację zapisów dotyczących równości płci, co tłumaczy egalitarnymi tradycjami wynikłymi z lat komunizmu, a jednocześnie wskazuje na trudniejsze dostosowanie prawodawstwa do wymogów UE w tych krajach w innych wymiarach równościowych. Jednocześnie Johanna Kantola obnaża wypaczenia rozumienia równości w Unii i po raz kolejny udowadnia, że *gender mainstreaming* nie służy równości, ale elastyczności siły roboczej i rynku pracy. Jako potwierdzenie przytacza negocjacje akcesyjne nowych państw członkowskich i fakt, iż strategia *gender mainstreaming* została potraktowana jako „równość” i była negocjowana wyłącznie w trzynastym rozdziale negocjacji, a już nie w obszarze pozostałych polityk.

Rozdział dziesiąty książki Joanny Kantoli, zatytułowany *Zakończenie*, nie jest typowym podsumowaniem. Autorka omawia w nim Traktat Lizboński z punktu widzenia równości płci. Jej zdaniem osłabił on niektóre wcześniejsze zapisy odnoszące się do równości płci, np. Kartę Praw Podstawowych, która z kolei osłabiła artykuł 141 Traktatu z Amsterdamu. Kantola podkreśla tu „szkodzącą równości” rolę Rady, która odwołuje się przede wszystkim do interesów narodowych. Autorka w tym rozdziale podejmuje również próbę oceny polityki równości płci w Unii Europejskiej. Ponadto powtarza kon-

kluzje z poprzednich rozdziałów, głównie na temat niekorzystnych z punktu widzenia równości polityk Unii. Wyciąga niezbyt optymistyczne wnioski na przyszłość, które łączy głównie z coraz większym zróżnicowaniem UE, któremu sprzyjają miękkie metody zarządzania, jak wspomniana już wcześniej otwarta metoda koordynacji. Książka Johanny Kantoli zawiera załącznik zatytułowany *Instytucje do spraw Kobiet w Unii Europejskiej*, który porządkuje informacje na temat instytucji unijnych ds. kobiet, a także bogatą bibliografię anglojęzyczną.

Budowa książki utrudnia percepcję treści w niej zawartych, choć nie umniejsza jej wartości. *Polityka równości płci w Unii Europejskiej* to praca nowatorska i syntetyczna, wiąże różne ujęcia kwestii równościowej i ukazuje wiele problemów w całkiem nowym świetle. Autorka obnaża Unię Europejską jako twór żyjący własnym życiem, a „eurokratów”, jak nazywa urzędników Komisji Europejskiej, widzi jako osoby myślące pojęcia lub stosujące tylko bardzo wąskie ujęcie *gender mainstreaming*⁹. Ponadto Kantola wskazuje na problem „napięcia między równością płci a polityką gospodarczą UE”. Zaznacza, że w świetle jej obserwacji i badań istotniejsze dla instytucji Unii wydają się cele gospodarcze, a rów-

ność płci traktowana jest jedynie jako środek do osiągnięcia celu — uelastycznienia rynku pracy¹⁰. Autorka krytykuje również działania mające na celu wdrożenie i liberalizację Europejskiej Strategii Zatrudnienia, do której ostatecznie nie zostały zaimplementowane zasady równościowe.

Książka Johanny Kantoli została wydana w Polsce dwa lata po wydaniu anglojęzycznym. Tłumaczenie i publikację wykonano na podstawie licencji Wydawnictwa Palgrave Macmillan. Poddanie publikacji tłumaczeniu oraz korzystanie przez autorkę ze źródeł napisanych w różnych językach jest nie bez znaczenia dla ostatecznego kształtu pracy. Na przykład w cytowanym fragmencie pracy niemieckiej autorki Ulrike Liebert jest wyrażenie „[...] zawieranie koalicji politycznych przez orędowników i orędowniczki równości”¹¹, tymczasem konstrukcja taka jest nie do osiągnięcia w języku angielskim, z którego książka została przetłumaczona, gdyż nie tworzy się tam tego rodzaju rzeczowników rodzaju żeńskiego od rzeczowników rodzaju męskiego. Można więc przypuszczać, że tłumacz posłużył się cytowanym fragmentem źródła (w języku niemieckim) lub próbował lokalizować przekład, co nie powinno być stosowane w tekstach naukowych.

¹ Tytuł oryginału: J. Kantola, *Gender and the European Union*, Palgrave Macmillan, New York 2010. Tłumaczenie: Jan Dzierżowski.

² J. Kantola, *Polityka równości płci w Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 33.

³ *Ibidem*, s. 39.

⁴ *Ibidem*, s. 41.

⁵ *Ibidem*, s. 43–46.

⁶ *Ibidem*, s. 67.

⁷ *Ibidem*, s. 161.

⁸ *Ibidem*, s. 205.

⁹ *Ibidem*, s. 149.

¹⁰ *Ibidem*, s. 159.

¹¹ *Ibidem*, s. 205.

Helena Paliga-Baraniecka